

DiZbi.HAZU | Digitalna zbirka i katalog Hrvatske akademije znanosti
i umjetnosti

Preuzimanjem digitalne kopije pristali ste na uvjete korištenja

<https://dizbi.hazu.hr/a/?terms>

Zapis je preuzet s web adrese

<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=2595373>

Komparacija razvojnih tendencija turizma na primjerima naselja otoka Brača i Hvara: Kako dalje? / Jelena Zlatar Gamberožić

<i>Autor</i>	<u>Zlatar, Jelena</u>
<i>Stranice</i>	73 – 90
<i>Jezik teksta</i>	<u>hrv – hrvatski</u>
<i>DOI</i>	<u>DOI: 10.21857/yl4okf5r89</u>
<i>Licencije</i>	<u>InC</u>
<i>Vrsta građe</i>	<u>članak</u>
<i>Svezak</i>	<u>Turizam i stanovanje : radovi sa znanstveno-stručnog e- kolokvija održanog 17. svibnja 2021., u suradnji s časopisom Mjera / urednici Nikola Bašić i Saša Poljanec-Borić</u>

KOMPARACIJA RAZVOJNIH TENDENCIJA TURIZMA NA PRIMJERIMA NASELJA OTOKA BRAČA I HVARA: KAKO DALJE?

Sažetak

Predmet ovoga rada je pregled rezultata longitudinalne studije slučaja mjesta Povlja na otoku Braču u dvama razdobljima, 2009. i 2019. godine, istraživanja mjesta Postira (2014.) i Bola (2015.) na otoku Braču te grada Hvara na otoku Hvaru (2020). Cilj tih istraživanja bio je odrediti trenutno stanje turizma u ovim mjestima s obzirom na dimenzije održivoga razvoja: ekološku, ekonomsku, kulturnu i socijalnu dimenziju te daljnje perspektive njihova turističkoga razvoja. Također se nastojalo utvrditi koliko su izgledna tri potencijalna scenarija za razvoj turizma: masovni turizam, ruralni i ekoturizam te stagnacija za pojedino mjesto. Istraživanja pokazuju različite tipove razvoja u mjestima na Braču, od masovnoga turizma (Bol) preko održivoga turizma (Postira) do stagnacije (Povlja). Studija slučaja u Hvaru većinom pokazuje prisutan prvi, masovni tip turizma koji se već pokazao infrastrukturno problematičnim u mnogim mjestima na otocima, no i prisutnost stihijskoga razvoja turizma, tj. neplaniranoga turizma koji za posljedicu ima i gubitak smjera razvoja.

Ključne riječi: dimenzije održivoga razvoja, masovni turizam, ekoturizam, Hvar, Brač

1. Uvod

U kontekstu održivoga razvoja i otpornosti, a posebno na otočkome prostoru, važno je ukazati na održivi turizam kao jedan od najvažnijih ciljeva održivosti po Strategiji prostornog razvoja Republike Hrvatske 2017. Otoci figuriraju kao važan faktor i destinacija turizma, a transformacijom otočkoga prostora, posebice jadranskih otoka, bavili su se mnogi autori (Župančić, 2000; Defilippis, 2001; Starc, 2001; Radinović i sur., 2004; Vidučić, 2007; Lay, 2007; Šimunović, 2007; Zlatar, 2010; Roggen i Zlatić, 2013; Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013; Žnidar i sur., 2014; Starc i Stubbs, 2014; Krajačić i sur., 2018 itd.) ukazujući na probleme depopulacije i starenja stanovništva na njima i na

pokušaje osnaživanja otpornosti i održivosti otoka različitim metodama proširenja i diverzifikacije turističke ponude.

Na prostoru otoka se tako širenjem turističke ponude posljednjih desetljeća pojavljuje velika konkurentnost među različitim turističkim mjestima uvjetovana različitim tipovima turizma koji se razvijaju na njima, no također i velike razlike u turističkome razvoju između manjih i većih turističkih središta, a pogotovo onih u unutrašnjosti otoka i onih na obali. Pritom se nerijetko zanemaruje element održivosti, tj. ekološka dimenzija razvoja nauštrb ekonomskoga razvoja i povećanja i širenja svih turističkih elemenata i turističke ponude. Treba napomenuti i kako je cjelovita nacionalna strategija održivoga razvoja donesena tek 2009. godine (Lay i Šimleša, 2012) kada se i održivost i uravnotežen turistički razvoj počinju uzimati u obzir kao razvojni smjer i na otocima i u unutrašnjosti.

Ovaj rad predstavlja pregled rezultata istraživanja i svojevrstan sukces radova određenih mjesta na otocima Braču i Hvaru (Zlatar, 2010; Tonković i Zlatar, 2014; Zlatar Gamberožić i Tonković, 2015; Zlatar Gamberožić i Svirčić Gotovac, 2021, Zlatar Gamberožić, 2021). Navedena su istraživanja bila kvalitativnoga tipa, a korišteni su polustrukturirani intervjui sa stalnim i privremenim stanovnicima odabranih mjesta (oko tridesetak intervjua u određenome mjestu). Rađena su u razdoblju od 2009. do 2021. godine, s tim da se također planira i njihov nastavak 2022. godine. Hipoteze su bile vezane uza svaki pojedinačni primjer i razdoblje istraživanja, no odnosile su se na pretpostavke o daljnjemu razvoju pojedinoga mjesta i prostora, primjerice na održavanje stagnacije, tj. ranije spomenutoga *status quo* modela na otoku Braču u mjestu Povlja, kao i na perpetuiranju potpuno slobodna i intenzivna turističkoga razvoja na primjeru grada Hvara na otoku Hvaru. Ciljevi ovih istraživanja bili su istražiti i analizirati trenutno stanje turizma u odabranim mjestima, kao i njegove daljnje razvojne tendencije. Rezultati istraživanja potvrdili su da se najčešće radi o slobodnome i intenzivnome razvoju turizma u većim gradovima na obali (Hvar na otoku Hvaru i Bol na otoku Braču), kao i o stagnaciji, posebice u mjestima u unutrašnjosti i manjim mjestima sa slabijom prometnom povezanosti (mjesta Povlja ili Selca na otoku Braču).

Ova su mjesta na otocima također bila istraživana s obzirom na njihove dimenzije održivosti: ekonomsku, ekološku, socijalnu i kulturnu dimenziju (Throsby, 2008; O'Toole i sur., 2006; Spangenberg, 2004). Odabrana su jer dobro oslikavaju različite varijante turističkoga razvoja, od stagnacije preko uravnoteženoga razvoja do masovnog i slobodnog razvoja.

2. Teorijska polazišta

Između 1900. i 2022. godine primjetan je stalni pad otočne populacije. U Hrvatskoj je od 1244 naseljeno samo 50 otoka, a broj ljudi smanjio se s 173 263 stanovnika u 1900. na 124 955 u 2011. (Krajačić i sur., 2018). Takav je trend rezultirao gospodarskom stagnacijom, tipičnom pogotovo za udaljenija i manja otočna mjesta, većinom u unutrašnjosti otoka (Cosgrove, 2006; Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013; Nejašmić, 2013; Kapusta i Wiluš, 2017; Lewis i sur., 2019). Gradovi i naselja na obali, bolje prometno povezani i snažnije „brendirani“, bili su u prednosti i jačim i intenzivnijim razvojem turizma i problemom manje depopulacije stanovništva.

Razlike između različitih prostora, tj. turističkih mjesta i gradova uvjetuju i različit razvoj turizma na otocima, pa tako Miljan (2019) izdvaja nekoliko ključnih tipova turizma:

1. potpuno slobodan razvoj
2. intenzivan turistički razvoj
3. scenarij alternativnoga turističkog razvoja
4. uravnotežen, održivi turistički razvoj
5. scenarij produženja sadašnjega stanja ili *status quo* model
6. scenarij restrukturiranja i repozicioniranja.

Scenarij slobodnoga razvoja u pravilu znači prekoračenje limita prihvatnoga kapaciteta, pa se smatra neprihvatljivim jer može postati poguban za destinaciju i njezin razvoj, a scenarij intenzivnoga turističkog razvoja podrazumijeva razmjerno velike zahvate u prostoru radi ostvarivanja maksimalnih profita od turizma. Ipak, zbog važne uloge države i uvažavanja lokalne zajednice u njegovoj primjeni, osigurani su određeni elementi kontrole ovakvoga tipa slobodnoga razvoja, pa taj razvoj nije sasvim slobodan. Ti elementi su uglavnom uloga države u praćenju turizma, kao i uvažavanja lokalne zajednice organizacijom javnih rasprava, medijsko praćenje i praćenje kvantitativnih pokazatelja poput broja dolazaka, broja ostvarenih noćenja i sl. (Miljan, 2019).

Iako bi se moglo reći da promocija turizma „morem i suncem“ relativno sporo nestaje, danas je ipak veći naglasak stavljen na destinacije koje nude više od pješčanih plaža i sunca. Takav alternativni turizam zahtijeva više interakcija između posjetitelja i lokalnoga stanovništva, kao i onih koji nisu izravno uključeni u turizam, a takvi oblici turizma – dakle, alternativni tur-

izam – imaju i veći utjecaj na život stanovnika turističkih regija jer će turisti nastojati ući u interakciju s lokalnim stanovništvom; prodavačima, poljoprivrednicima i bilo kim čija se aktivnost učini privlačnom (Akis i sur., 1996).

Kvantifikacija scenarija održivoga turizma na prostorima turističkih destinacija uglavnom je vezana uz planiranje količine i vrste turističkih kapaciteta i turističkoga prometa, a izravno ovisi o stanju u samoj destinaciji i pridržava se kriterija održivosti i održivoga razvoja. Osnova *status quo* modela pretpostavlja zadržavanje postojećega poslovnog modela u destinaciji, bio on uspješan ili neuspješan, a često takve destinacije posluju izrazito sezonski. Scenarij restrukturiranja i repozicioniranja pak nastoji uravnotežiti lokalne i šire regionalne ili nacionalne interese te planirati razvoj turizma u skladu s ekološkim, sociokulturnim, političkim i ekonomskim aspektima održivosti (Miljan, 2019: 20).

Dimenzije održivoga razvoja su ekološka, ekonomska, socijalna i kulturna dimenzija koje trebaju biti zajednički i uravnoteženo zastupljene u turističkome i svakome drugom razvoju pojedinoga prostora. *Ekološka dimenzija održivosti* orijentirana je prema okolišu i njegovoj zaštiti te razvoju agroturizma i ekoturizma. Usredotočuje se na *carrying capacity* svakoga mjesta i njegovu dugoročnu sposobnost suočavanja s onečišćenjem i korištenjem prirodnih resursa (Starc, 1994). U kontekstu masovnoga i nekontroliranoga razvoja turizma ova dimenzija može biti prilično podložna destruktiji. *Ekonomska dimenzija održivosti* uključuje gospodarski rast i dugoročno zadovoljenje materijalnih potreba (Spangenberg, 2004) potaknutih turizmom, primarnom i najvažnijom gospodarskom djelatnosti na otocima. Također se bavi orijentiranošću na različite tipove/vrste turizma. Međutim, generičke strukture brendiranja otoka često se oslanjaju na promicanje „sunca i mora“, što za posljedicu ima ograničavanje turističke ponude i potencijala turizma. *Socijalna dimenzija održivosti* obuhvaća, između ostaloga, socijalni kapital i socijalnu sigurnost (Chiu, 2004; Boström, 2012; Murphey, 2012). Neki autori ističu da je društvena održivost način na koji „pojedinci, zajednice i društva žive jedni s drugima i nastoje postići ciljeve razvojnih modela koje su sami odabrali“ (Colantonio, 2009: 872). Konačno, *kulturna dimenzija održivosti* bavi se kulturnom baštinom, poviješću i kulturnim nasljeđem određenoga mjesta te njihovim rukovođenjem i razvojem.

U kontekstu jadranskih otoka najčešće govorimo o potpuno slobodnome razvoju i intenzivnome turističkom razvoju jer se različite turističke strategije ne primjenjuju sustavno na pojedini otok u određenome vremenskom razdoblju, tj. razvoj je često neplaniran i nereguliran, usmjeren uglavnom

prema različitim ekonomskim interesima pojedinih aktera. To je posebice slučaj s istraživanim otocima Hvarom i Bračom, dvama velikim srednjodalmatinskim otocima koji su, kao što ćemo vidjeti, imali donekle različite međusobno razvojne pravce i s obzirom na otoke u cjelini i s obzirom na različita mjesta unutar pojedinoga otoka. Razvojni turistički pravci razlikuju se i s obzirom na veličinu mjesta, kao i na njihovu pozicioniranost, pa se tako primjećuju različite tendencije koje se tiču i navedenih ključnih tipova turizma i mogu se smjestiti pod neki od njih. Tako se primjerice mjesto Povelja dugo godina smatralo primjerom stagnacije (Zlatar, 2010), no zadnjih se godina ponajprije zbog lokalnih inicijativa također stvaraju i potencijali za obiteljski, kao i ruralni turizam (uravnotežen, održivi turistički razvoj). S druge strane, Bol na otoku Braču, kao i Hvar na otoku Hvaru, primjer je masovnoga, a u slučaju Hvara i slobodnoga ili stihijskoga razvoja. Postira na otoku Braču su pak predstavljala specifičan primjer repozicioniranja u smjeru održivosti i održivoga razvoja do izgradnje novoga hotela koji bi mogao dovesti do smanjenja u ravnoteži između dimenzija održivosti i povećanja turizma u smjeru masovnoga turizma. Grand Hotel *View* je potpuno nov hotel, kategorije četiri zvjezdice i kapaciteta 230 soba, koji otvara vrata prvim gostima 1. srpnja 2022. godine.

3. Otoci Hvar i Brač: Demografske i turističke odrednice

Otok Hvar po geografskoj klasifikaciji spada pod srednjodalmatinski i veliki otok (veći od 110 km²), a ima 10 739 stanovnika (DZS, 2022). Također je pretrpio mnoge depopulacijske procese, kao i starenje stanovništva, dakako više u unutrašnjosti i manjim naseljima nego u većim naseljima na moru koja predstavljaju i važna turistička središta. Po popisu stanovništva iz 1900. godine, imao je čak 18 091 stanovnika, a 2011. ih je zabilježeno samo 11 077 (DZS, 2011).

Povijesno gledano, grad Hvar se s aspekta turizma iz malena provincijskoga gradića između 1945. i 1990. godine pretvara u mondano turističko ljetovalište, što rezultira masovnim ljetnim rekreativnim turizmom. Turistički se kapacitet na otoku Hvaru naročito povećava od 1970. do 1980. godine, i to za 192 %, no u drugoj se polovici 1980-ih osjeća pad kvalitete turizma, što je posljedica visoke inflacije u Jugoslaviji, zaduženosti hotela i nejasne vizije turističkoga razvoja otoka, pa se već 1990-ih stvara pad broja dolazaka u odnosu na 1980-e (Zlatar Gamberožić, 2021). Za vrijeme Domovinskoga rata (1991. – 1995.) broj turista se očekivano značajno smanjuje. Osnivanjem Sunčanog Hvara d. d. 1994. godine (objedinjenih deset hotela u Hvaru, šest u Starom Gradu, tri u Jelsi i dva u Vrboskoj) omogućuje se i revitalizacija i veća ulaganja u turizam.

Danas je na otoku Hvaru turizam najzastupljenija gospodarska grana. Visok udio turizma u ukupnome broju zaposlenih je na otoku prisutan u cjelini (24,7 %), ali najviše za grad Hvar (36 %), što je znatno iznad prosjeka Splitsko-dalmatinske županije od 8 % i cjelokupne Hrvatske od 6 %, dok je za ostatak otoka znakovit i znatno veći udio poljoprivrede i djelatnosti sekundarnoga sektora (Razvojna strategija turizma grada Hvara 2030., str. 20).

Brač je najveći otok srednjodalmatinske skupine. Dug je oko 40 km, širok prosječno 12 km, a s ukupnom površinom od 395 km² treći je otok po veličini na Jadranu. Brač ima 13 931 stanovnika (DZS, 2022), od čega najveći broj ima općina Supetar, a najmanji Sutivan.

Intervencije koje je otok doživljavao u prostoru tiču se uglavnom intenzivne izgradnje u naseljima, kao i promjena u socijalnoj strukturi i depopulacijskih procesa prisutnih u većini slučajeva i na drugim jadranskim otocima. Pogotovo su depopulacijskim trendovima izložena manja ruralna mjesta u što spada većina mjesta na otoku. Gospodarstvo se oduvijek temeljilo na poljoprivredi (maslinarstvo, vinogradarstvo), stočarstvu, ribarstvu i kamenarstvu, a u novije vrijeme raste važnost turizma, trgovine i usluga te se većinom radi o tradiciji mješovitih gospodarstava (poljoprivreda, ribarstvo, industrija, turizam) (Zlatar Gamberožić i Svirčić Gotovac, 2021).

Turizam, kao jedna od najvažnijih gospodarskih grana na jadranskim otocima i na otoku Braču, snažno se razvija od 60-ih godina 20. st., a najviše u privatnome smještaju (Kuveždić, 1999). Turistička se ponuda razvija i u mnogim drugim mjestima na otoku Braču te dolazi do deagrarizacije i modernizacije s razvojem u smjeru masovnoga turizma u nekim mjestima (primjerice Bol), a ostala ostaju ruralnoga tipa (Povlja).

4. Povlja: Stagnacija uz mogućnost agroturizma

Mjesto Povlja (Slika 1.) na otoku Braču istraživano je u kontekstu njegova turističkoga razvoja zadnjih godina u dvama navratima, 2009. i 2019. (vidi Zlatar, 2010, Zlatar Gamberožić i Svirčić Gotovac, 2021). Povlja imaju 343 stalna stanovnika (DZS, 2022), a spadaju pod Općinu Selca koja se sastoji od naselja Selca, Novo Selo i Sumartin. Od 2011. prisutan je pad stanovništva jer je tada iznosio 393 stanovnika.

U kontekstu različitih dimenzija održivosti¹ *ekološka dimenzija održivosti* je u Povljima dobro razvijena jer su prirodni resursi postojeći i većim dijelom netaknuti, no po nju je nadasve problematično propadanje Hotela *Galeb* i

¹ Sve po: Zlatar, 2010; Zlatar Gamberožić i Tonković, 2015; Zlatar Gamberožić i Svirčić Gotovac, 2021.

apartmanskoga naselja Punta koji su već dugo godina u privatnome vlasništvu i izvan funkcije. Objekti koji nisu u funkciji ili propadaju predstavljaju velik problem za okoliš, a poljoprivreda je još uvijek nedovoljno razvijena za konkretizaciju agroturizma i uglavnom se svodi na korištenje za vlastite potrebe. Također, Povlja okružuju uvale Travna, Smokvica, Tičja luka, Tatinja, a u svakoj se može primijetiti očuvana priroda, tj. nepostojanje intervencija koje bi narušile prirodnu ravnotežu što predstavlja veliku prednost ovoga mjesta.

Ekonomskoj dimenziji održivosti za razvoj nedostaju spomenuti turistički kapaciteti (hotel i apartmansko naselje), zato je prvenstveno potrebno veće ulaganje u neiskorištene turističke resurse, i spomenute i primjerice zatvorenu školu, a zatim i jačanje razvoja obiteljskoga turizma ili ekoturizma za koji također postoji velik potencijal.

Socijalna dimenzija održivosti pokazuje jaku povezanost između aktera lokalne zajednice u osmišljavanju velikoga broja inicijativa i akcija koje se tiču samoga mjesta (sportska dvorana, odvoz otpada, otvaranje dječjega vrtića i sl.), no svejedno je potrebna povezanost *bottom up* i *top down* pristupa u provođenju ovakvih i sličnih projekata i inicijativa, a i veća povezanost mjesta s Općinom Selca, tj. konkretan angažman same općine oko različitih, posebice turističkih pitanja.

Kulturna dimenzija održivosti sadrži veliku i raznoliku kulturnu baštinu (primjerice crkva svetog Ivana Krstitelja, Povaljska listina, Povaljski prag), koja se može i treba koristiti u mnogo većoj mjeri za osmišljavanje daljnje turističke ponude, a Galerija Povlja, kao središnja točka kulturnih događaja, također je aktivna oko različitih izložbi, promocija, književnih večeri itd.

Stanje u turističkome razvoju utvrđeno 2019. godine pokazuje se nešto lošijim nego prije deset godina jer je i danas po većini stanovnika prisutna stagnacija. Također se pojavljuje i važan angažman lokalnih inicijativa koje čine mnogo za razvoj mjesta obnavljajući prostor od sportskih dvorana preko čišćenja do uređivanja raznih prostora i objekata i rada na tome da se neiskorišteni prostori stave u funkciju (poput primjerice apartmanskoga naselja Punta ili Hotela *Galeb*). U tome je smislu ovom mjestu potreban i nužan daljnji razvoj lokalnih inicijativa i to jačanjem lokalne zajednice i educiranjem stanovništva za razvoj odgovornog i ekološkog/održivog turizma, no u integraciji s državnim inicijativama, tj. *top down* pristupom, čime bi se lokalnoj zajednici pribavila nužna financijska sredstva za daljnji razvoj, ali i radilo na ciljevima, strategijama i idejama za daljnji turistički razvoj. Tradicionalni i autentični način života na otoku svakako bi u tome kontekstu trebao biti povezan s novim razvojnim trendovima kako bi se mogao održati na dugoročno

prihvatljiv način. Također je važno uspostaviti dobru prometnu povezanost kao jedan od ključnih čimbenika razvoja turizma. Obiteljski i agroturizam smatraju se idealnim rješenjem za Povlja, tj. idealni ostvariv scenarij, u kombinaciji s obiteljskim turizmom, a temeljen na mješovitoj ekonomiji (Zlatar, 2010; Zlatar Gamberožić i Svirčić Gotovac, 2021).

Slika 1. Povlja na otoku Braču

Izvor: autorica

5. Bol: Masovni turizam

U Bolu je istraživanje iz 2015. godine (Zlatar Gamberožić i Tonković, 2015) pokazalo kako je on primjer masovnog turizma, što je posebice vidljivo u velikome iskorištavanju turističkih kapaciteta mjesta (apartmanizacija i betonizacija) s manjim vođenjem računa o ekološkim faktorima, tj. ekološkoj dimenziji održivosti. Bol ima 1694 stanovnika (DZS, 2022), a spada pod Općinu Bol (kojoj pripadaju dva naselja, Bol i Murvica). Turistički razvoj Bola predvode hoteli i apartmani te Zlatni rat kao popularno turističko odredište. Zlatni rat je oduvijek predstavljao najveću i najvažniju atrakciju i u mjestu Bol i na čitavome otoku, te je turistički doživljaj posjetitelja često bio vezan

isključivo uz njega. U zaštitnome je znaku Bola „bolski plavac“ s predikatom čuvenoga vina, glasoviti Zlatni rat, najljepša plaža Dalmacije i jedinstvena likovna galerija *Branko Dešković* (Vlahović, 2005).

Ekološka dimenzija održivosti Bola problematična je zbog prekomjerne apartmanizacije koja u velikoj mjeri narušava identitet mjesta s mnogo neprikladne izgradnje i intervencija u prostor, na što upozoravaju razni autori još od početka 2000. (Kušen, 2001; Zlatar Gamberožić i Tonković, 2015; Sošić, 2017). Originalna mediteranska arhitektura na taj način postepeno nestaje i dolazi do opasnosti gubitka identiteta mjesta. Sugovornici u istraživanju (Zlatar Gamberožić i Tonković, 2015) također smatraju kako je zadrugarstvo u Bolu na vrlo niskoj razini i smatra se kako bi država trebala omogućiti poticaje malim lokalnim poljoprivrednicima jer u suprotnome situacija vodi k stagnaciji ili negativnomu imidžu poljoprivrede na Bolu unatoč mogućnostima koje se pružaju na otoku, a koje su dijelom iskoristili veći investitori. Također može voditi k negativnostima u turizmu u smislu nepostojanja autentične ponude prehrambenih namirnica. Problem na koji mnogi u kontekstu daljnje usmjeravanja turizma upozoravaju jest gubljenje imidža Bola kao elitne destinacije zbog nekontroliranoga rasta smještajnih kapaciteta.

Ekonomska dimenzija održivosti obuhvaća ekonomski razvoj, što se uglavnom odnosi na hotelsku aktivnost i turistički kompleks Zlatni rat, a ekonomski nekontrolirana apartmanizacija predstavlja problem. Masovni turizam čini se trenutno najtočnijim opisom stanja turizma u Bolu. Rezultati istraživanja pokazuju kako su stanovnici dijelom nezadovoljni takvom situacijom jer gosti koji ostaju u hotelu ne konzumiraju sadržaje samoga mjesta u dovoljnoj mjeri i koncentrirani su na prostor Zlatnoga rata. *All inclusive* hoteli privlače određeni tip gostiju za koji se smatra da nije dovoljan. Unutar ostale turističke ponude mjesta također se upozorava na „masovnost ponude“, kao i nedostatak autentičnosti. Sezonalnost i monokulturalnost turizma također su spomenuti kao problematični u tome kontekstu.

Socijalna dimenzija održivosti razvijena je utoliko što u Bolu djeluje velik i raznolik broj aktera potencirajući velik broj u prvome redu kulturnih događaja, ali i ostalih inicijativa. No primjetna je nedovoljna komunikacija između stanovnika mjesta i općine, a prisutna je (što je specifično i za ostala mjesta na otoku) i nedovoljna komunikacija među stanovnicima međusobno i s lokalnim vlastima o daljnjemu razvoju. Pri tome se najčešće spominju problemi poput bavljenja sličnim aktivnostima u mjestu, što neminovno stvara konkurenciju među stanovnicima ili usmjerenost na vlastitu korist i probitak različitih aktera, što nužno vodi nevođenju računa o zajedničkim potrebama i razvoju mjesta u cjelini.

Kulturna dimenzija održivosti obuhvaća velik broj kulturnih sadržaja i manifestacija, pogotovo u turističkoj sezoni, što čini mjesto vrlo zanimljivim za različite tipove turista. No u nekim slučajevima dolazi i do kolizije nekih od događaja, a spominju se i komercijalizirani oblici zabave kojima po mišljenju stanovnika nije potrebno dati toliko prostora.

Općenito, neuravnoteženost različitih dimenzija održivosti ne vodi ravnomjernom razvoju bilo kojega mjesta u svim pravcima, tj. vodi k još većoj masovnosti i slobodnom razvoju. U kontekstu turizma tako se spominje nejasna slika ili pravac u kojemu se Bol razvija zbog različitih i često oprečnih mogućnosti za daljnji razvoj na koje sugovornici ukazuju. Primjerice, s jedne strane ukazuje na izgradnju nove marine zbog produljenja sezone i poticanja elitnoga turizma, a s druge je prisutno definiranje Bola potpuno u smislu sportskoga turizma (Zlatar Gamberožić i Tonković, 2015).

Daljnji scenariji su također u najvećoj mjeri okrenuti masovnosti i slobodnom razvoju osim ako ne dođe do promjene u komunikaciji među različitim tipovima aktera, kao i određivanja ciljeva i vizija te strategija razvoja, koje bi nužno u sebi obuhvaćale i održivost i brigu o okolišu. Rezultati istraživanja 2015. pokazuju kako su primarne prepreke ili nedostaci za razvoj Bola nejasan plan daljnega razvoja i nedostatak kadrova zaduženih za daljnje planiranje i kako bi se upravo na njima trebalo konkretnije poraditi.

6. Postira: Primjer održivoga turizma

Postira je mjesto od 1448 stanovnika (DZS, 2022) i spada pod Općinu Postira koja se sastoji od mjesta Dola i Postira. Po istraživanju Tonković i Zlatar (2014), Postira predstavljaju primjer uravnotežena ekonomskoga, ekološkoga, kulturnog i socijalnog razvoja te svojevrsan spoj poljoprivrede i turizma, tj. hotelskoga i apartmanskoga turizma i poljoprivredne djelatnosti te industrije zbog tvornice *Sardina*.

U kontekstu turističkoga razvoja Postira se zbog situacije izgradnje spomenutoga novog hotela nalaze na raskršću različitih tipova razvoja:

1. tendencije prema masovnom turizmu, tj. porastu turističke ponude i smještaja
2. usmjerenosti prema „odgovornim formama turizma“ – ekoturizmu i ruralnome turizmu, tj. uravnoteženome i održivome turističkom razvoju.

Lokalna je populacija predstavljala ključni čimbenik protiv intenzivnoga i masovnoga turizma i sličnih turističkih tendencija. U komparaciji s prethodnim dvama mjestima na otoku po razvojnim tendencijama možemo dakle primijetiti da se Postira nalaze „između“ Bola i Povalja, tj. da je njihov

razvoj uravnotežen između masovnosti i stagnacije te okrenut prema održivome razvoju.

Po dimenzijama održivosti, istraživanje mjesta (Tonković i Zlatar, 2014) pokazuje sljedeće rezultate:

Ekološka dimenzija održivosti dobro je razvijena u povezanosti poljoprivrede i turizma te očuvanosti prirodnog ambijenta bez pretjerane apartmanizacije. Poljoprivreda je razvijena u uzgoju različita voća i povrća te razvijanju Eko-etno sela Dol, koje predstavlja primjer eko/agroturizma i time još više povećava reputaciju mjesta kao ekoturističke destinacije.

Ekonomska dimenzija održivosti prisutna je u smislu uravnotežena ekonomskoga razvoja poljoprivrede, turizma i industrijske proizvodnje, pri čemu je upravo tvornica *Sardina* pozitivan i važan primjer razvoja industrije i ekonomije u manjemu turističkom mjestu poput Postira, koji osim što smanjuje nezaposlenost u mjestu, također pozitivno djeluje i na demografske pokazatelje.

Socijalna dimenzija održivosti temelji se na demografskoj stabilnosti i socijalnoj koheziji lokalnih građanskih udruga i mreža u kojima su ključni akteri uglavnom usklađeni i rade zajednički na različitim ciljevima turističkoga razvoja.

Kulturna dimenzija održivosti je također dobro razvijena i uključuje vezanost za kulturnu tradiciju i lokalne običaje koji se mogu promatrati i u bogatoj kulturnoj baštini, Eko-etno selu Dol, različitim kulturnim udrugama i manifestacijama poput međunarodne kiparske kolonije, književnih susreta ili *Noći hrapoćuše*.

Ključno je za mjesto nastaviti voditi brigu o uravnoteženome razvoju svih dimenzija održivosti i pritom svakako i dalje uzimati u obzir ekološke i razvojne kapacitete mjesta te nosivost (*carrying capacity*) naselja kako ne bi došlo do preopterećenja turističkim kapacitetima.²

² Po dostupnim podatcima, novi Hotel *View* će zauzimati 5500 kvadrata na 11500 kvadrata zemljišta, imat će pet nadzemnih etaža i jednu podzemnu garažu za 80-ak vozila, a u sezoni bi trebalo raditi 120 zaposlenih. Također, hotel će imati 220 soba za 490 gostiju i time više nego udvostručiti dosadašnju ponudu Postira u hotelskome smještaju (www.dalmatinskiportal.hr). Ovakav bi hotel svakako promijenio situaciju smještajnih kapaciteta i koncentraciju turista u Postirima, pa je moguća i promjena dosadašnje procjene turističkoga stanja i uravnoteženoga razvoja u smjeru masovnoga turističkoga razvoja.

7. Grad Hvar: Stihijski razvoj turizma

Na području grada Hvara (Slika 2.) po podacima popisa stanovništva 2022. godine živi 3998 stanovnika (DZS, 2022). Na Hvaru je po istraživanju iz 2020. prisutan stihijski razvoj turizma, tj. neplanirani ili slobodni razvoj turizma koji dovodi do pretjerane iskorištenosti otočkih resursa, kao što označava i gubitak konkretnoga smjera razvoja. Pandemija koronavirusa je jako utjecala na turističku sezonu smanjenjem broja turista i pokazala kako je manji broj turista povoljniji za taj prostor. Istraživanje određenih dimenzija održivosti pokazalo je sljedeće (Zlatar Gamberožić, 2021):

Ekološka dimenzija održivosti pokazala je da povezanost poljoprivrede i turizma na Hvaru nije toliko velika ni raširena iako postoji rad u poljoprivredi uglavnom na individualnoj lokalnoj razini, tj. bavljenju lokalnoga stanovništva poljoprivredom. Neumjerena apartmanizacija predstavlja velik problem za okoliš, a također narušava i identitet mjesta premašujući *carrying capacity*, time i djelujući negativno, a zatim i gubitkom identiteta grada u kulturnome i povijesnome smislu zbog „generičke“ izgradnje restorana, klubova i kafića koji ugrožavaju lokalnu dimenziju grada.

Ekonomska dimenzija održivosti glavni problem ima upravo u prevelikoj orijentaciji na turizam. Do 2000-ih je u Hvaru bila prisutna dominacija turista znatno više platežne moći od većine drugih destinacija u Hrvatskoj. Od ukupno 14 hotela njih šest bilo je s četiri zvjezdice i u njima je ostvareno 57 % noćenja i čak 64% dolazaka turista u hotelima³. Hoteli su dakle aktivni u smislu poboljšanja elitnoga turizma, no već se 2019. pokazalo kako je broj apartmana i hostela narastao gotovo preko granica održivosti i zato se počelo nametati pitanje o strategiji, koja bi se orijentirala na specifične tipove turizma.

Socijalna dimenzija održivosti ukazuje na jak utjecaj turističke zajednice grada kao i na veliku ulogu privatnoga sektora, posebice privatnih iznajmljivača i ugostitelja. Postoji i utjecaj lokalnih udruga koji zadnjih godina jača u kontekstu provođenja različitih projekata. Naglašena je i uloga lokalne zajednice, prvenstveno u smislu izgradnje i svojevoljne apartmanizacije uz dopuštenje gradskih vlasti.

Kulturna dimenzija održivosti je definirana projektom *Hvar – tvrđava kulture* i analizirani su prisutni kulturni sadržaji u gradu Hvaru. Međutim, postavilo se pitanje kako je i na koji način grad Hvar promoviran tim projektom i također koliko je njegov turistički identitet istaknut kulturnom baštinom na konkretnoj razini, a koliko samo na formalnoj. Grad Hvar u svakome slučaju

³ <https://visithvar.hr/>.

ima velike kapacitete za kulturni turizam jer posjeduje kulturne ustanove poput franjevačkoga samostana gdje se održavaju različiti koncerti i predstave ili *najstarijega* javnog (pučkog) *kazališta* u Europi, kao i dugogodišnju kulturnu tradiciju.

Stihijski ili slobodni razvoj omogućio je kombinaciju različitih tipova turizma: elitnoga, masovnog, sportskog, kulturnog i *party*-turizma i zapravo je učinio Hvar sinonimom za odredište mladih i za zabavu iako su njegovi prirodni, gospodarski i društveno-razvojni potencijali mnogo širi. Istraživanje iz 2020. pokazalo je kako bi se grad trebao orijentirati na druge tipove turizma, tj. održivi turizam u kombinaciji s elitnim. U novoj Razvojnoj strategiji turizma grada Hvara (2019) se upravo ovi tipovi turizma, kao i održivost, naglašavaju i smatraju ključnima.

Slika 2. Grad Hvar na otoku Hvaru

Izvor: autorica

8. Zaključak

Zaključno ćemo ponajprije ukratko prikazati tendencije prisutne u turističkome razvoju kod svakoga istraženog mjesta, a zatim pokušati doći do konkretnijih zaključaka i smjernica koje bi vrijedile za jadranske otoke u cjelini.

1. Povlja se uz pomoć lokalnih inicijativa i komunikacije među različitim tipovima lokalnih aktera otvaraju prema idejama agroturizma nastojeći izići iz stagnacije, a također je prisutno i otvaranje apartmana Punta te rad na turističkim kapacitetima i inicijativama u smjeru obiteljskoga turizma. No trenutno možemo reći kako je po klasifikaciji u uvodnome dijelu još uvijek prisutan *status quo* model.
2. Postira se, u usporedbi s Povljima i Bolom, dosad pokazuju kao mjesto koje je pronašlo ravnotežu između stagnacije (nepostojanja razvoja) i masovnoga turizma, tj. slobodnoga razvoja turizma upravo u održivome razvoju, kao i eko- i agroturizmu, pa su tako predstavljala i uravnotežen, održivi turistički razvoj. Do promjene te situacije moglo bi doći izgradnjom novoga hotela, koji bi mogao označavati početak masovnoga turizma i smanjenje postojeće ravnoteže između ekološke, ekonomske, socijalne i kulturne dimenzije u mjestu.
3. U Bolu dolazi do opasnosti od stihijskoga (slobodnog) razvoja i masovnoga turizma i stoga je potrebna kontrola pretjerane apartmanizacije, kao i briga za očuvanje okoliša. Trenutno možemo reći da se Bol nalazi između intenzivnoga turističkog razvoja i potpuno slobodnoga razvoja.
4. Hvar je uglavnom bio obilježen masovnim turizmom, a takva će se situacija i nastaviti ako se nešto bitno ne promijeni u strateškim planovima, kao i u cjelokupnome odnosu prema turističkome razvoju. Također, u Hvaru je nužno postići turizam izvan turističke sezone (uglavnom ljeta), no takav se smjer turizma još uvijek ne nazire zbog zatvorenosti hotela u zimskoj sezoni. Možemo zaključiti da je u Hvaru tako prisutan potpuno slobodni razvoj koji je djelomično bio zaustavljen 2020. godine zbog pandemije koronavirusa.

Ključno na što treba upozoriti kod turističkoga razvoja bilo kojega otoka je nužna prilagodba veličini i kapacitetima (*carrying capacity*) svakoga mjesta kako ne bi došlo do prekapacitiranosti prostora, koja negativno utječe na sve dimenzije održivoga razvoja, a rezultat je upravo takvoga, intenzivnog i slobodnog razvoja. Potrebno je također i vođenje računa o ravnoteži svih dimenzija održivosti (ekološke, ekonomske, socijalne i kulturne) koje su međusobno povezane i neodjeljive, pa slabljenjem jedne dolazi do slabljenja ostalih.

U kontekstu otpornosti i održivosti otoka, a s obzirom na nedavne nepogode i katastrofe koje su zadesile ove prostore (potresi, pandemije), planiranje održivoga razvoja otoka i održivosti postaje sve važnije. Masovnost i masovni turizam, kao i intenzivni i slobodni turistički razvoj uz također *status quo* model problematični su koncepti za održivost i otpornost turističkih destinacija otoka, ali i za daljnje planiranje turističkoga razvoja. Njihovu štetnost možemo primijetiti na svim razinama razvoja i u svim dimenzijama održivosti. Tako u ekološkoj dimenziji s masovnošću i slobodnim razvojem dolazi do oštećenja okoliša i identiteta mjesta. U socijalnoj i kulturnoj dimenziji dolazi do kolizije različitih događaja, pretjerane komercijalizacije, kao i do loše komunikacije među različitim akterima, posebice zbog interesa raznih lokalnih aktera za zaradom, pri čemu se ne vodi računa o konkretnome turističkom usmjerenju i viziji samoga mjesta. U ekonomskoj dimenziji održivosti masovnost ne vodi računa o raznolikosti turističke ponude, broju turista i turističkih kapaciteta te tako izgradnjom prevelikoga broja hotela, hostela i apartmana stvara gužve i narušava kapacitete mjesta, što u konačnici rezultira financijski nepovoljnim ishodima.

Pandemija je na primjeru Hvara pokazala kako je manji broj turista povoljniji i poželjniji i za okoliš i za postojeće turističke kapacitete. Upravo je zato ključno poticati osmišljen, strateški i isplaniran razvoj turizma na svim mjestima na otocima. Glavni bi cilj turističkoga razvoja trebao biti poboljšanje kvalitete života i sprečavanje depopulacije, što se treba postići usklađenošću razvoja dimenzija održivosti i prostornih kapaciteta. Također je nužan spoj *top down* i *bottom up* pristupa, tj. lokalne zajednice i državnih inicijativa. Masovni i intenzivni te slobodni turizam, iako donose kratkoročnu i u prvome redu financijsku korist, dugoročno uzrokuju mnogobrojne probleme i zato nisu kvalitetan razvojni put te se otoci trebaju prepustiti održivomu i uravnoteženomu turističkom razvoju putem scenarija restrukturiranja i repozicioniranja.

Ključne smjernice koje bi takav održivi turizam trebao slijediti su tradicionalan način života povezan s modernim tendencijama i uska povezanost s ekologijom u skladu sa Strategijom prostornog razvoja, Nacionalnom strategijom održivog razvoja i ostalim strategijama održivosti, kao i primjerima dobre prakse.

Literatura

- Akis, S., Peristianis, N. i Warner, J. (1996). Residents' attitudes to tourism development: The case of Cyprus. *Tourism Management*, 17(7), 481–494. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(96\)00066-0](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(96)00066-0).
- Boström, M. (2012). A missing pillar? Challenges in theorizing and practicing social sustainability. *Sustainability: Science, Practice & Policy*, 8(1), 3–14. <https://doi.org/10.1080/15487733.2012.11908080>.
- Chiu, R. L. H. (2004). Socio-cultural sustainability of housing: A conceptual exploration. *Housing. Theory and Society*, 2(2), 65–76. <https://doi.org/10.1080/14036090410014999>.
- Colantonio, A. (2009). Social sustainability: A review and critique of traditional versus emerging themes and assessment methods. U M. Horner, A. Price, J. Bebbington, i R. Emmanuel (Ur.), *SUE-Mot Conference: Conference proceedings Loughborough* (str. 865–885). Loughborough University.
- Cosgrove, D. (2006). Modernity, community and the landscape idea. *Journal of Material Culture*, 11(1-2), 49–66. <https://doi.org/10.1177/1359183506062992>.
- Defilippis, J. (2001). O gospodarskom razvoju hrvatskih otoka. *Sociologija Sela*, 39(1/4), 83–97.
- Kapusta, A. i Wiluś, R. (2017). Geography of tourism in Croatia. U K. Widawski i J. Wyrzykowski (Ur.), *The geography of tourism of Central and Eastern European countries* (109–147). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-42205-3_4.
- Krajačić, G., Jardas, D., Duić, N., Dobravec, V., Pfeifer, A., Matak, N., Dominković, D. F. i Ban, M. (2018). *Developing smart islands in the Adriatic Sea*. Proceedings of the 1st Latin American Conference on Sustainable Development of Energy, Water and Environment Systems (LA SDEWES 2018).
- Kušen, E. (2001). Turizam i prostor – klasifikacija turističkih atrakcija. *Prostor*, 1(21), 1–14.
- Kuveždić, H. (1999). Razvoj i suvremeno stanje turizma na otoku Braču. *Acta Geographica Croatica*, 34(1), 127–149.
- Lay, V. (Ur.) (2007). *Razvoj sposoban za budućnost – prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Biblioteka Centra za istraživanje integralne održivosti i održivog razvoja, Knjiga 1.
- Lay, V. i Šimleša, D. (2012). *Nacionalni interesi razvoja Hrvatske kroz prizmu koncepta održivog razvoja*. Biblioteka Centra za istraživanje integralne održivosti i održivog razvoja, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Lewis, A. P., Petranović, M. Z., Carić, T., Ambrožić, V. P., Karelović, D., Janković, S. i Missoni, S. (2019). A sociodemographic profile of the participants in the Croatian Islands' Birth Cohort Study (CRIBS). *Hrvatski geografski glasnik*, 81(1), 83–105. <https://doi.org/10.21861/HGG.2019.81.01.04>.

- Miljan, K. (2019). *Turistički prihvatni kapaciteti na primjeru otoka Hvara*. (Završni rad). Veleučilište u Karlovcu.
- Murphey, K. (2012). The social pillar of sustainable development: A literature review and framework for policy analysis. *Sustainability: Science, Practice & Policy*, 8(1), 15–29. <https://doi.org/10.1080/15487733.2012.11908081>.
- Nejašmić, I. (2013). Demografsko starenje na hrvatskim otocima. *Migracijske i etničke teme*, 29(2), 141–168. <https://doi.org/10.11567/met.29.2.2>.
- O'Toole, K., Wallis, A. i Mitchell, B. (2006). Local perceptions of sustainability indicators: Issues of scale and implications for management. *Rural Society*, 16(1), 25–46. <https://doi.org/10.5172/rsj.351.16.1.25>.
- Podgorelec, S. i Klempić Bogadi, S. (2013). *Gradovi potopili škoje – promjene u malim otočnim zajednicama*. Institut za migracije i narodnosti. <https://doi.org/10.11567/2013.01>.
- Radinović, S., Par, V. i Gugić, J. (2004). Socioekonomski procesi u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima Dalmacije. *Društvena istraživanja*, 13(4-5), 825–842.
- Roggen, van E. i Zlatić, M. (2013). Spatial analysis of the sustainability of small communities: A case study on the island of Ilovik, Croatia. *Hrvatski geografski glasnik*, 75(2), 29–40. <https://doi.org/10.21861/HGG.2013.75.02.02>.
- Razvojna strategija turizma grada Hvara 2030*. (2019). (Ur. R. Tomljenović, S. Boranić Živoder i Z. Klarić). Institut za turizam: Grad Hvar.
- Sošić, V. (2017). *Utjecaj luksuznog turizma na razvoj lokalnog stanovništva*. (Diplomski rad). Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Fakultet za ekonomiju i turizam Dr. Mijo Mirković.
- Spangenberg, J. H. (2004). Reconciling sustainability and growth: Criteria, indicators, policies. *Sustainable Development*, 12(2), 74–86. <https://doi.org/10.1002/sd.229>.
- Starc, N. (1994). Razvoj, održivost i ocjena ulagačkih pothvata. U Z. Klarić (Ur.), *Prema održivom razvoju turizma u Hrvatskoj* (str. 67–81). Institut za turizam.
- Starc, N. (2001). Upravljanje razvojem otoka. *Sociologija sela*, 39(1/4), 15–36.
- Starc, N. i Stubbs, P. (2014). No island is an island: Participatory development planning on the Croatian islands. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 9(2), 158–176. <https://doi.org/10.2495/SDP-V9-N2-158-176>.
- Šimunović, I. (2007). *Živjeti na otoku. Brački almanah 22*. Edicija Bošković, Brački zbornik d.o.o.
- Throsby, D. (2008). The concentric circles model of the cultural industries. *Cultural Trends*, 17(3), 147–164. <https://doi.org/10.1080/09548960802361951>.
- Tonković, Ž. i Zlatar, J. (2014). Sustainable development in island communities: The case of Postira. *European Countryside*, 6(3), 254–269. <https://doi.org/10.2478/euco-2014-0014>.

- Vidučić, V. (2007). Održivi razvoj otočnog turizma republike Hrvatske. *Naše more*, 54(1–2), 42–48.
- Vlahović, D. (2005). Zlatni prst Jadrana. Bol: Najstarije obalsko naselje. U M. Bošnjak (Ur.), *Biseri Jadrana: otok Brač* (str. 36–42). Fabra press.
- Zlatar, J. (2010). Odrednice turističke djelatnosti u smjeru održivog razvoja – primjer mjesta Povelja na otoku Braču. *Sociologija i prostor: Časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 48(2), 247–273.
- Zlatar Gamberožić, J. i Tonković, Ž. (2015). From mass tourism to sustainable tourism: A comparative case study of the island of Brač. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 24(2–3), 85–102.
- Zlatar Gamberožić, J. i Svirčić Gotovac, A. (2021). Komparacija turističkih scenarija razvoja Povalja na otoku Braču 2009. i 2019. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 30(1), 3–25. <https://doi.org/10.17234/SocEkol.30.1.1>.
- Zlatar Gamberožić, J. (2021). The development of tourism on large Croatian islands: The case of Hvar town on the island of Hvar. *Journal of Marine and Island Culture*, 1(2), 1–25. <https://doi.org/10.21463/jmic.2021.10.2.01>.
- Žnidar, K., Alfirević, N. i Pavičić, J. (2014). Business application of the sociological and psychological aspects of communities of interest: The case of nautical tourism in Croatia, *Management*, 19(2), 45–61.
- Župančić, M. (2000). Tranzicija i modernizacijske perspektive hrvatskog sela. *Sociologija i prostor*, (147–148), 11–78.

Mrežni izvori:

- Državni zavod za statistiku – Republika Hrvatska (2022). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2022. godine*. Preuzeto 15. 4. 2022. s <http://www.DZS>.
- Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske (2017). Preuzeto 1. 4. 2022. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_10_106_2423.html.
- Turistička zajednica grada Hvara. Preuzeto 9. 7. 2022. s <https://visithvar.hr/>.
- Zalog za budućnost: Novi hotel na Braču mnoge je šokirao, načelnik Postira uvjeren da je to najbolja stvar za mjesto. Preuzeto 1. 4. 2022. s <https://dalmatinskiportal.hr/vijesti/zalog-za-buducnost-novi-hotel-na-bracu-mnoge-je-sokirao--nacelnik-postira-uvjeren-da-je-to-najbolja-stvar-za-mjesto/105548>.